

## Ања Абрамовић

Нови Балканолошки институт

### Подвижништво као модел алтернативног маскулинитета

*Сажетак:* Предмет овог научног рада је подвижништво и отшелништво као узорни модел хришћанског образовања, васпитања и културе у земљама које су је прихватиле као државну религију. Подвижништво се јавља у 3. веку нове ере, и не треба га мешати са мучеништвом које му је претходило у претходна два века. Подвижништво је феномен везан за монахе усамљенике у хришћанским патријархалним културама у којима се народ руководи хришћанским мотивима извученим из правог смисла и контекста науке. Исцрпљивање тела без претеривања води његовом физичком слабљењу. Ненасилност је једно од главних начела којима се руководе. Типик забрањује исхрану меса у манастирима, животиње и инсекти се не убијају, већ се са њима живи у складу са целовитошћу природе. Одрицање од сопствене сексуалности и брака негира улогу репродукције, а потврђује духовност и слободу јединке да се изражава на духовни начин. Добровољно материјално сиромаштво чини их више изолованим у односу на доминантан културно сагледан и прихваћен модел мушкости. У истраживању користила сам се антрополошком, теолошком, историјском и археолошком литературом. Истраживања у Србији су обављена од јула 2009. до септембра 2011. године. Метод прикупљања података био је путем интервјуа са питањима отвореног типа са могућношћу да испитаници додатно образложе своје ставове. Циљ рада је представљање хришћанско конструисане мушкости која је опозитна хегемоном маскулинитету.

*Кључне речи:* подвижништво, алтернативни маскулинитет, љубав, исцрпљивање тела, врлине

### Увод

Предмет овог научног рада је подвижништво и отшелништво као узорни модел хришћанског образовања, васпитања и културе у земљама које су је прихватиле као државну религију. Подвижништво се јавља у 3. веку н.е. и не треба га мешати са мучеништвом које му је претходило у претходна два века. Подвижништво је феномен везан за монахе усамљенике у хришћанским патријархалним културама у којима се маса руководи хришћанским мотивима применљивим на народ а извученим из правог смисла и контекста науке. Исцрпљивање тела без претеривања води његовом физичком слабљењу. Ненасилност је једно од главних начела којима се руководе. Типик забрањује исхрану меса у манастирима, животиње и инсекти се не убијају, већ се са њима живи у складу са целовитошћу природе. Одрицање од сопствене сексуалности и брака негира улогу репродукције, а потврђује духовност и слободу јединке да се изражава на духовни начин. Добровољно материјално сиромаштво чини их више изолованим у односу на доминантан културно сагледан и

прихваћен модел мушкости. У истраживању користила сам се антрополошком, теолошком, историјском и археолошком литературом. Истраживања у Србији су обављена јула 2009 до септембра 2011. године. Метод прикупљања података био је путем интервјуа са питањима отвореног типа са могућношћу да испитаници додатно образложе своје ставове. Циљ рада је представљање хришћанско конструисане мушкости која је опозитна хегемоном маскулинитету. Аутори за које сам се определила су они који су проучавали маскулинитет, раст и развој деце у школи, однос мушкараца према женама, однос мушкараца према нацији, застави и војсци. Било је и аутора који су проучавали однос адолесцената према мишићима, плочицама, вишку килограма, као и недопадању појединих делова свога тела. Други аутори су проматрали однос мушкараца и деце, његових разочарења као и размишљања у зрелом добу (Gutmann 1997; Fuller 2001; Viveros Vigoya 2001; Foncesa 2001; Derne 2002; Epstein *et al.* 2002; Weis *et al.* 2002; Gerami 2005; Жикић 2008a, 2008b, 2008c; Недељковић 2010a, 2010b; Бановић 2011a, 2011b).

### Однос сабординантног и мејнстрим маскулинитета

Заједница подвижника може се окарактерисати као заједница кефалног друштва у којем водич расуђује о свему. Обавезе свих чланова друштва су такве да свака особа зна да ради све послове, а да се послови међусобно смењују. Игуман се консултује са осталим члановима и по благослову им налаже разна запослења. Овакав начин обавезује особу да зна да ради све послове тако да је равноправност основни интегратор ове духовно-друштвене заједнице. Однос агресивности, злоупотребе мушке снаге и патријархата овакво друштво не познаје. У друштву благостања агресивност као део психологије личности не постоји, физичка снага не означава и моћ посебно у односу на слабије, мада је физичка снага потребна за неке послове у манастиру. Патријархат као облик друштвеног уређења у манастиру не функционише као у локалној заједници која не познаје Хришћанство. Патријархат из кога произилази насиље над женама или било какав вид насиља и убиства је незамислив (Недељковић 2010b: 54). Однос господара и слуге не постоји: сви раде заједно, имају братски однос и одржавају манастирско домаћинство беспрекорно чистим. Сви чланови заједнице, како замонашена лица, тако и искушеници обавезани су на послушање које укида своју вољу. Нерад, недостатак хигијене и немар који је популаран у 'дивљим друштвима' у манастиру не постоји. У том смислу повезивање религије, рационалности и морала има позитивне последице (Хамилтон 2003: 257). Игуман је најпааметнији човек у заједници који расуђује о свему. Када члан друштва размишља о опозицији два различита мишљења игуман је увек ту да да савет и уклони преласт. Када један члан породице греша из незнања нико га не опомиње, док сам не схвати своју грешку. Они који то виде не критикују и праве се као да ништа нису приметили. У таквом друштву толеранција је на високом нивоу и нема видљивих награда или санкција. Игуман је тај који надгледа браћу на послушању, који их пази и који зна све што се тренутно дешава. Спољашњост манастира је увек чиста, трава је уредно покошена, руже су увек орезане, угојене мачке се шетају, а пси или трче по дворишту или одмарају. Културни контекст обухвата идентификацију са личношћу која је основала религију (Жикић 2011a). Игуман је једини овлашћен да држи литургију, док су други дужни да присуствују на њој. Однос мејнстрим маскулинитета према жени се односи као према слабијем и нечистијем бићу које треба да служи мушкараца. Му-

шкарац се не спушта на тако низак ниво да он служи, чему је подвижник антипод (Бановић 2011:175). Подвижници се држе јеванђељске приче да бољи човек више служи својим ближњима (Мт 20: 25–27; Мк 10:43). У овом случају оповргава се теза да мушкарац захтева послушност од других, већ да сам све извршава. Слично је у породици: родитељи пазе о детету док је мало, а кад дете одрасте пази о немоћним родитељима. Освета, бес, мржња, злопамћење и ношење оружја су забрањени за разлику од часних исламских подвижника који се облаче у бело и носе пиштоље, као и самураје који су носили мач или будистичких монаха који су склони повређивању и самозапаљивању (Gerami 2005; Јовановић 2009). Православни монаси сматрају да су будистички монаси превише опасни. Претерана исхрана/ напиање/ пушење /дрога/ коцкање/кладионице не постоје. Подвижници нису тип 'страствених потрошача'. По својој скромности имају мало одеће и мало књига и то је једино што поседују. Однос према телу као нечистом је укинут. На тело се гледа као на чисто, за разлику од Мојсијевог закона, где су се људи сакривали по недељу дана, када би неком изашла бубуљица на лицу, да се крије недељу дана да га не види ниједна особа. У том смислу Новим Заветом се укида део Старог Завета и разлог зашто се хришћанство сматра универзалном религијом је зато што је сам Исус Христос говорио апостолима да иду и да науче друге народе, како побожне тако и незнабожце. Апостоли су путовали у Рим, Грчку и Македонију. Са тих путовања су настале посланице Римљанима, Корићанима, Галатима, Ефесима, Солуњанима, Јеврејима итд. Први сам Исус даје пример да се људи друже и да причају иако су из два народа, тако и особе различитих полова. Први пример је разговор Исуса Јевреја са женом Самарјанком (Јн 4: 9–27). Ученици су се чудили што прича са женом, а њему је то било најнормалније. По његовом узору у данашњим манастирима које сам обишла међу подвижницима има: Срба, Руса, Влаха, Македонаца и Словенаца. Разних националности има у оквиру једног манастира и нема поделе на: манастире Срба, Македонаца или Словенаца. У култури се намеће слика два маскулинитета који су културно условљени. Први се односи на неопаганизам, а други на хришћанство (Бандић 2004). Подвижници се добровољно одричу моћи патријархата која је заснована у друштву римског типа. Римски патријархални ауторитет пројектовао је неједнакост међу половима. У неким културама сматра се да су жене настале од мушкараца. Неки савремени теолози који се баве лингвистиком, књижевношћу и страним језицима сматрају да се реч 'ребро' погрешно преводи, а да значи 'половина', као нпр. ребро/половина брода (Милин 2010). Хомогени маскулинитет римског типа у својим размишљањима и поступцима жели да потчини не само жену, већ и сабординантни маскулинитет и децу. Насиље се понекад доводи у везу са национализмом, који је неспојив са хришћанским универзализмом. 'Ниско лукавство и агесивни понос' су битни атрибути овакве 'мушкости' за које носиоци овог маскулинитета сматрају да је 'супротан женскости која није у складу са мудрошћу и интелигенцијом'. Подвижништво се не сме повезивати са насиљем, формалном моћи и насилном одговорношћу. Војнички лидери и мачо мушкараци могу се дефинисати као мејнстрим маскулинитет који подразумева од руралног човека да буде ловац, агресивни борац или добар ратник који је имао сусрет са смрћу. Та идеологија је суротна Христовом учењу војника да ником не чине силу и да буду задовољни својом платом. У Хришћанству се сматра да је бољи човек онај који више ради. Није ли онда мејнстрим маскулинитет под присилом рада несвесно сматрао своју жену бољом од себе? Алтернативан мушкарац се посматра као 'дегенерик у гету'.

Августа 1984. морало се у војску. Гадно је у тој војсци било градској деци (...) све оно што се у мушком животу сматрало нормалним. Срећом, био је још један дечко, повисок, смотанији од мене, а притом и социјално сасвим неадекватан. Пристојан и фин, попут центлмена у британским комедијама, он нити је псовао (...) Нас двојца смо причали о животу и о литератури док је остатак војске играо баскет. Био је један од оних људи који разумеју што ти свака рећ значи и пре него што је изговориш.<sup>1</sup>

Подвижници негирају и тај економски фактор који је повезан са маскулинитетом. Послушност укида милитаризам у коме по неким феминистичким теоријама постоји доза сексизма. Мејнстим маскулинитет се доводи у везу са агресивним стањем, а алтернативни маскулинитет са смиренешћу и послушношћу. Адолецентски или дечачки поглед на свет у односу на тело, добре туче, однос према мишићима, телесним недостатком не спада у домен подвижништвог погледа на свет (Erstein et al. 2002). Подвижницима је место окупљања манастир, као што би мејнстрим маскулинитету био бар. Субјекат мушког простора је манастир, али је отворен за све људе. Ако бисмо на замишљеној скали мејнстрим маскулинитет посматрали као свеprisутан, а жене као невидљиве, онда би свакако сабординантни маскулинитет био ближи женској страни, која би свеprisутне дефинисала као хришћански некултурне.

**Табела 1.** Однос два маскулинитета

<b>СКАЛА</b>	Мејнстрим Маскулинитет	Алтернативни Маскулинитет	Феминитет
--------------	------------------------	---------------------------	-----------

За мушки култ везује се и обрезање. По Хришћанском веровању мушкарци се не обрезају сматрајући то непотребним чином. Однос мушкарца и жена као 'природно промискуитетних' у хришћанству се сматра грехом. Да укратко резимирамо, главне одлике мејнстрим маскулинитета су: ауторитет, милитарност, веза са дивљим пореклом, национализам, хијерархија, агресивност и свеprisутност. С обзиром да је глобално размишљање овакво како нажалост јесте, недовољно просвећено, подвижници су се повлачили од света. Из литературе се наводе примери да су се неки подвижници хранили само зељем или чорбом од брашна. По исхрани подвижници се могу дефинисати као сакупљачи. Подвижници сматрају да се просвећивањем човек оплеменењује и одаљује од 'дивљине', нерада и убијања змија. У том смислу сматрају да их је подвижнички живот оплеменио у смислу исхране и у престанка убијања змија. Уместо национализма у дом Божији добродошао је свако. Подвижници сматрају да су они молитвеници за цео свет. Неки подвижници су туговали, пошто се нису добро показали у кућним пословима и војсци. Алтернативно решење је увек било: изолација, одлазак у шетњу или слушање музике. У војсци су сматрани неуспелим случајевима, док им на крају надлежни нису долазили по савете. Послушност се сматра почетком уништења егоизма и (деструктивне) слободне воље као штетне по човека. Јуродивост је најекстремнији облик сабординантног маскулинитета и такви подвижници иду у поцепаној одећи и праве се луди да би сакрили своје врлине. Таквих подвижника нема у Србији, а карактеристични су за Москву и веће градове Русије.

<sup>1</sup> <http://www.jergovic.com/subotnja-matineja/otac-sava-iz-visokih-decana/>

## Љубав алтернативног маскулинитета према животињама

Бог је на врху вредносне скале и као свевидећи судија контролише јединке које се труде да поступају са елементарним нормама које религија приказује као израз бо-жанске воље (Угарчић 2008: 30). Један од проблема је што се реч 'господар животиња' изједначава више са доминацијом него са бригом и пажњом према животињама (Угарчић 2008:34; Радуловић 2003:32). Ако се верује у сакрално онда доминација над природом подразумева да она више није света, што се супротставља вери у Бога. Стари Завет налаже не само јеврејским сељацима већ и њиховим домаћим животињама недељу као одмор (2 Мој. 23:12). Ортодоксна јеврејска традиција захтева да се прочита молитва када се нова одећа облачи први пут, али се забрањује ако је одећа направљена од крзна или коже зато што је таква одећа направљена по цену живота (Угарчић 2008: 34). Божија брига за животиње показала се и у наредби да Ноје у своју барку узме по пар од сваке врсте животиња. Из наведеног се може приметити да Бог није поделио животиња на 'чисте и нечисте' како ни по полу, тако ни по врсти. Пророк Исаија је говорио да је клање вола равно убиству човека (Иса). Неки од пророка кажу да ће за свако убијено биће особа одговарати. Подвижници се са љубављу односе према животињама. По Типику је забрањено да животиње улазе у цркву, мада је и ту било изузетака када је св. Герасиму на Литургију стално долазио лав коме је он претходно извадио трн из шапе. У конаку и дворишту српских, руских и грчких манастира има паса и мачака, о којима се пазе и који се добро хране. Подвижници не убијају чак ни комарце, муве, пчеле, змије. Неки чак ни не дирају гнезда птица које су се одселиле.

## Територија, одевање и исхрана

Отшелништво се јавља као вид живота одвојен у пећини или пустињици коју подвижници одабирају по свом сензибилитету. Пећине се налазе углавном око манастира. Од манастира Студенице испосница Светог Саве се налази на удаљености од 65 км, манастир Црна Река такође има испосницу. Најпознатија испосница Србије је испосница Григорија Синајита изнад манастира Горњак. Манастир Туман има испосницу Св. Зосима Туманског, а Прохор Пчињски истоимену пећину, последња је пећина у стенама изнад Витовнице. Спољашњи изглед подвижника се односи на врло скромну и тамну одећу. Бркови, брада, и одређена дужина косе се симболички сматрају другачијим од физичког изгледа Римљана: угојенији од великих гозби и без бркова и браде. Бркови се односе на опонашање културне митске личности. У манастирима су углавном забрањене папуче, а међу испитаницима била је популарна капа камилавка позната по причи да је монах надмудрио цара, па му је овај дао круну и рекао да је уствари овај цар. Испитаници посте сва четири поста, понедељак, среду и петак, животињске намернице се не једу, или пак врло слабо. Техника одбране од инсеката је или кађење тамјана или сађење биљака које растерују паразите међу поврћем у башти. Баште се не ограђују, а и неке животиње долазе да се угосте. Наравно, замке се не постављају. Један подвижник је имао проблема са друштвом ловаца које недељом пуца док се држе литургије које би требало да се проводе у миру. Разум, рационалност и религија се сматрају јединством којим се руководе у свом подвижничком животу. Маскулини економски фактор не постоји у алтернативном маскулинитету, сав новац се улаже у обнову манастира, зидање конака и набавку литературе (Fuller 2001). Добровољно материјално си-

ромаштво чини их више изолованим у односу на доминантан културно сагледан и прихваћен модел мушкости. Сви испитаници знају да раде све кућне послове. Битно је да испитаници радо причају и не крију да се често врло добро исплачу, а никада не помињу фразу да мушкарци не плачу. Однос међу саподвижницима је братски и без обзира ко је провоцирао браћа су дужна да се измире. Нерад, недостатак хигијене и немар који је популаран у 'дивљим друштвима' у манастиру не сме да постоји. Подвижници су дужни да избегавају страсти, не украшавају књиге, не носе накит и не поседују имовину. Услов за монашење укида и забаву: пливање, сунчање, изласке, кумство (...) Њихови предмети су симболичке вредности. Према телу се односе као према нечему привременом, што ће једног дана скинути као на пример капут. Подвижници су дужни да се према свим људима односе као према браћи и особа се не мери према боји коже или народности, већ у складу са својим гресима; ко мање греша тај је бољи, али ко и више греша не осуђује се. По том узору у данашњим манастирима које сам обишла међу подвижницима има: Срба, Руса, Влаха, Македонаца и Словенаца. Разних националности има у оквиру једног манастира, али нема подела на: манастире Срба и манастире Словенаца. У њиховом животу 'велича се живот' а негирају се супротности као убијање животиња, напуштање деце, развод, абортуси, лапот, еутаназија чак и када су особе апсолутно неспособне да се брину о сопственом животу. Један од манастира има и болницу за децу ометену у психичком развоју. Подвижници сматрају да је бољи човек онај који више ради, па цео дан проводе у послушању. Посебно млади подвижници сматрају да они нису ни за војску, ни ратове. Субјекат мушког простора је манастир, али је отворен за све. Мушкарци се не обрезају. Једина иницијација је монашење после пар година искушеништва. Одвајање од света се не дешава зато што су разочарани животом и(ли) људима, већ због љубави према Богу. У манастир се одлази због љубави према Богу, али има и оних који одлазе да би окајали своје грехе. По исхрани подвижници се могу дефинисати као сакупљачи. Уместо национализма, у дом Божији добродошао је свако. Подвижници сматрају да су они молитвеници за цео свет. Психологија поста своди се на избегавање условног рефлекса у експерименту са псом који је Иван Павлов установио у психологији. Предуслов поста је измирење са свим људима. Основни мотив поста је уздржање од речи, дела, разговора, а повећана интензивност молитве, братољубља и добре воље. Подвижници сматрају да особе које не говоре и које не могу да опросте другима, због злопамћења не могу искрено и у миру да се моле.

### Завршна разматрања

Предмет овог научног рада је подвижништво као узорни модел хришћанског васпитања у Србији. Подвижништво се јавило у 3. веку н.е и до данас траје у неизмењеном облику. Исцрпљивање тела без претеривања доводи до физичког слабљења због чега су углавном сви подвижници мршави. Ненасилност је једно од главних начела којима се руководе. Подвижници у манастирима имају псе, мачке, а неки и домаће животиње. Метод прикупљања података био је путем интервјуа са питањима отвореног типа са могућношћу да испитаници додатно образложе своје ставове. Испитаници су одговарали на постављена питања и на крају додавали своје закључке. Циљ рада је био представљање хришћанско конструисане мушкости која је опозитна хегемоном маскулинитету латинског типа: мушкарци који посте и плачу, воле животиње, а не воле ловце. Заједница подвижника је окарактерисана као



заједница кефалног друштва у којем игуман расуђује о свему. Обавезе свих чланова друштва су такве да свака особа зна да ради све послове. Овакав начин обавезује јединку да зна да ради све послове тако да је равноправност основни интегратор ове духовно-друштвене заједнице. У друштву благостања агресивност као део психологије личности не постоји, а физичка снага не означава и моћ. Патријархат из кога произилази насиље над женама или какав вид насиља и убиства њима је незамислив (Недељковић 2010б: 54). Нерад, недостатак хигијене и немар који је популаран у 'дивљим друштвима' у манастиру не постоји. Спољашњост манастира је чиста, трава је уредно покошена, руже су на време орезане, угојене мачке се шетају, а пси или трчкају или одмарају. Подвижник је мушкарац који увек ради. Подвижници су скромни потрошачи. Своје тело одржавају уредним и чистим. Као хришћани се сматрају молитвеницима за цео свет. У данашњим манастирима међу подвижницима има: Срба, Руса, Влаха, Македонаца и Словенаца. Разних националности има у оквиру једног манастира. Подвижници се добровољно одричу моћи патријархата која је заснована у друштву римског типа. По хришћанству мушкарци се не обрезају. Да укратко резимирамо, главне одлике мејнстрим маскулинитета су: ауторитет, милитарност, веза са дивљим пореклом, национализам, хијерархија, агресивност и свеprisутност. С обзиром да је глобално размишљање овакво како нажалост јесте, недовољно просвећено, подвижници су се повлачили од света. Подвижнички мото је ненасиље и милост примењена на свакидашњи живот. Из литературе се наводе примери да су се неки хранили само зељем или чорбом од брашна. По исхрани подвижници се могу дефинисати као сакупљачи. Подвижници сматрају да се просвећивањем човек оплемењује и одаљује од 'дивљине', нерада, убијања змија. У том смислу сматрају да их је подвижнички живот оплеменио у смислу исхране и у престанка убијања змија. У војсци су сматрани поетским случајевима што видимо на примеру оца Саве Јањића, док има на крају надлежни нису долазили по савете. Спољашњи изглед се односи на три врло скромне и тамне мантије које сами перу. Бркови, брада, и одређена дужина косе се симболички сматрају другачији од физичког изгледа Римљана: угојенији и без бркова и браде. У манастирима су углавном забрањене папуче, а међу испитаницима била је популарна капа камилавка позната по причи да је монах надмудрио цара, па му је овај дао круну и рекао да је уствари овај цар. Сви подвижници пишу ћирилицом. Један подвижник је имао проблема са друштвом ловаца, које недељом пуца док се држе литургије које би требало да се проводе у миру. Одрицање од сопствене сексуалности, репродукције и брака негира улогу репродукције, а потврђује духовност. Економски фактор не постоји код алтернативног маскулинитета и сав новац се улаже у обнову манастира, зидање конака и за набавку литературе. Добровољно материјално сиромаштво чини их више изолованим у односу на културно доминантно сагледан и прихваћен модел мушкости. Сви испитаници знају да раде све кућне послове. Однос међу саподвижницима је братски и без обзира ко је провоцирао браћа су дужна да се измире. Подвижници су дужни да избегавају страсти, не украшавају књиге, не носе накит и не поседују имовину. Услов за монашење укида и хоби попут пливања, сунчања, излазака, забаве, кумства (...) Њихови предмети су симболичке вредности. Према телу се односе као према нечему привременом, што ће једног дана скинути као нпр. капут. Подвижници су дужни да се према свим људима односе као према браћи и особа се не мери по боји коже већ у складу са својим гресима: ко мање греша тај је бољи, али ко и више греша не осуђује се. Разних националности

има у оквиру једног манастира, али нема подела на: манастире Срба и(ли) манастире Словенаца. У њиховом животу 'велича се живот' а негирају се супротности као убијање животиња, напуштање деце, абортуси, лапот, еутаназија чак и када су особе апсолутно неспособне да се брину о сопственом животу. Један од манастира има и болницу за децу ометену у психичком развоју. Подвижници сматрају да они нису ни за војску, а ни за ратове. Једина иницијација је монашење после пар година искушеништва. На монашењу иницијант добија ново име. У манастир се одлази због љубави према Богу, али има и оних који одлазе да би окајали своје грехе. По исхрани подвижници се могу дефинисати као сакупљачи. Психологија поста своди се на избегавање условног рефлекса који је Иван Павлов установио у психологији. Предуслов поста је измирење са свим људима. Основни мотив поста је уздржање од сувишних речи, дела, разговора, а интензивност молитве, братољубље и добре воље. Подвижници сматрају да особе које не говоре и које не могу да опросте другима, због злопамћења не могу искрено и у миру да се моле.

### Anja Abramović Monkhond Like Alternative Model of Masculinity

*Abstract:* This paper deals with monks like an alternative model of masculinity in country where Orthodox Christianity is a national religion of Serbs. This religion includes knowledge, acting and culture. In 3th century monks replaced martyrs. Abstinence from food lead to spirituality. Nonviolent communication is a main principle in their way of life and acting.

*Key words:* monks, alternative masculinity, love, body, worthy

### Литература

- Абрамовић, Ања. 2009. *Посић на јодручју урбане средине Београда*. Дипломски рад. Универзитет у Београду – Филозофски факултет.
- Абрамовић, Ања. 2010. *Подвижништво као модел алтернативној маскулинитету*. Мастер рад. Универзитет у Београду – Филозофски факултет.
- Агиорит, Никодим. Невидљива борба. Линц-Аустрија.
- Бандић, Душан. 1985. Ка опозицији мушки пол женски пол у Религији Срба. Београд.
- Бандић, Душан. 2004. Народна религија Срба у 100 појмова. Београд.
- Бандић, Душан. 2008. Царско земаљско И царство небеско. Београд: XX век.
- Бановић, Бранко. 2011а. Немогућност истраживања традиционалног црногорског маскулинитета. *Антропологија* но.1 (11), 161–180.
- Бановић, Бранко. 2011б. Привредна основа модела традиционалног црногорског маскулинитета. *Етноантропологијски прегледи* но. 2 (6), стр. 429–442.
- Viveros Vigoya, Mara. 2001. Contemporary Latin American Perspectives on Masculinity. *Men and Masculinities* 3: 237–260
- Weis, Lois. Centrie, Craig, Valentin-Juarbe, Juan. Fine, Michelle. 2002. Puerto Rican Men and the Struggle for Place in the United States: An Exploration of Cultural Citizenship, Gender and Violence. *Men and Masculinities* 4: 286–302
- Gerami, Shahin. 2005. Mullahs, Martyrs, and Men: Conceptualizing Masculinity in the Islamic Republic of Iran. *Men and Masculinities* 5: 257–274
- Gutmann, C. Matthew. 1997. Trafficking in Men: The Anthropology of Masculinity. *Annual Review of Anthropology* 26: 385–409.
- Derne, Steve. 2002. Globalization and the reconstitution of Local Gender Arrangements, *Men and Masculinities*. Vol.5, No.2, 144–164



- Epstein, Debbie. Kehily, Mary. Mac an Ghaill, Mairtin. Redman, Peter. 2002. Boys and Girls Come Out to Play. Making masculinities and Femininities in School Playgrounds, *Men and Masculinities*. Vol.4 No. 2, 158–172.
- Добротољубље 1–5. 2007. Манастир Хиландар.
- Дунбар, И. М. Робин. 2008. Зашто људи ипак нису само велики мајмуни. *Етнопсихолошки проблеми*. но 3 (3). пп. 15–33.
- Диркем, Емил. 1982. Елементарни облици религијског живота. Београд.
- Жикић, Бојан. 1997. Антропологија Едмунда Лича. Етнографски институт САНУ. Београд.
- Жикић, Бојан. 2008а. Ризик и насиље. Антрополошко проучавање сексуалног рада у Београду. Београд.
- Жикић, Бојан. 2008б. Спречавање зачећа: од контролисања плодности до конструкције идентитета. *Етнопсихолошки проблеми*. Но. 2 (3), пп. 11–25.
- Жикић, Бојан. 2008ц. Неукроћена 'горопад': управљање репродукцијом као културна пракса. *Етнопсихолошки проблеми*. Но 1 (3), пп. 143–157.
- Жикић, Бојан. 2011а. Да дође царство твоје, али ко је цар? Есеј о концепту двосмислености према Е. Личу. *Антропологија*. Но 1(11), пп. 9–19.
- Жикић, Бојан. 2011б. Колико је 'српски' Српски филм? Концептуализација културно нормалног и ненормалног у савременој Србији. *Етнопсихолошки проблеми*. но. 2 (6), пп. 381–412.
- Колиандер, Тит. 2002. Пут подвижника. Линц Аустрија.
- Лествичник, Јован. 2003. Лествица. Хиландар.
- Мијић, Емилија. 2008. Примена фолклорног дијаманта на идиокултури новобеоградског блока. *Етнопсихолошко-антропологијске свеске*. Но. 12 (1). пп. 125–137.
- Миленковић, Милош. 2009. О бројању и мерењу других људи за новац. *Етнопсихолошке свеске*. но 13(13). пп. 27–42.
- Миленковић, Милош. 2010. Утицај Јоханеса Фабијана на Клода Леви-Строса. *Етнопсихолошки проблеми* но. 1(5). пп. 35–49.
- Милин, Лазар. 2003а. Примењена апологетика. Шид.
- Милин, Лазар. 2003б. Бог у три лица. Шид.
- Миљковић, Лазар. 1918. Литургија. 3–4 књига. Свете тајне и молитвословља. Српска манастирска штампарија. Сремски Карловци.
- Недељковић, Саша Б. 1998. *Религијско припадање као показатељ националног идентитета на примеру учесника студијској истраживању 1996/97. године у Београду*. Магистарски рад. Универзитет у Београду – Филозофски факултет.
- Недељковић, Саша Б. 2010а. Антропологија насиља. Крушевац: Баштиник.
- Недељковић, Саша. 2010б. Маскулинитет као алтернативни параметер етничког идентитета: Црногорци у Ловћенцу. *Етнопсихолошки проблеми* но 1(5). 51–67.
- Пишев, Марко. 2010. Ко је ко у Краљевини СХС: Формална анализа Џвијићеве расправе о јединству јужних Словена. *Етнопсихолошки проблеми* но 2 (5). пп. 55–79.
- Радуловић, Лидија. 2003. Учење вери. Конструкција родних идентитета путем популаризације православне теолошке литературе. Традиционално и савремено у култури Срба. Специјално издање Етнографског института САНУ књига 49. Београд. стр. 25–46.
- Симић, Срђан. 2008. Утицај раног хришћанства на ислам. *Религија и толеранција*, Вол. VI, № 10, Јул – Децембар 83–93.
- Социологија. 2011. За 3. разред средњих стручних школа и 4. разред гимназије. Београд.
- Сремац, Срђан. 2008. Theoretical approaches to coping with crises and conversation. *Религија и толеранција*, Вол. VI, № 10, Јул – Децембар 55–71.
- Сремац, Срђан. 2010. Радић, Татјана. Био сам навучен. трансформативно искуство бивших зависника: Улога наративног идентитета, религијске конверзије и социјалне подршке у процесу рехабилитације. *Антропологија* но 3(10). Пп. 49–71.
- Сремац, Срђан. Беук, Сергеј. Цветовска Осокољић, Виолета. 2010. Религија, медији и културе: Медијизација религије и или религизација медија. Нови Сад.

- Томић, Марта. Спасић, Данијела. 2010. Маскулинитет у професијама. *Анџрололоџија*, но. 1 (10), пп. 95–110.
- Угарчић, Никола. 2008. Верско мишљење и обликовање еколошке етике. *Релиџија и толеранција*, Вол. VI, Н° 10, Јул – Децембар 29–39.
- Fonseca, Claudia. 2001. Philanderers, Cuckolds, and Wily Woman. A Reexamination of Gender Relations in a Brazilian Working-Class Neighborhood, *Men and Masculinities* Vol. 3 No. 3, 261–277
- Fuller, Norma. 2001. The Social Constitution of Gender Identity among Peruvian Men. *Men and Masculinities* Vol.3 No 3, 316–331.
- Хамилтон, Малком. 2003. Социологија религије. Београд: Слио.
- Христић, Љубомир. 2011. Мит, нова историја и модернизација Дивљег запада. *Еџноанџрололошки џроблеми*. но. 2 (6), пп. 457–467.
- Цисарж, Бранко. 1976. Основи хришћанског учења о вери и моралу. Београд.

### Извори

- Библиотека доступно на: <http://www.svetosavlje.org/biblioteka/>
- Јустин Ђелијски Срна у изгубљеном рају доступно на [http://www.verujem.org/teologija/avva\\_justin\\_srnaizgubljenomraju.htm](http://www.verujem.org/teologija/avva_justin_srnaizgubljenomraju.htm)
- Кончаревић, Ксенија. Жена у православној цркви. доступно на <http://www.pravoslovo.net/tekstovi/arhiva/koncarevic.pdf>
- Кончаревић, Ксенија. Монашка цивилизација и језик доступно на <http://www.scribd.com/doc/26156638/Dr-Ksenija-Koncarevic-Monaska-Civilizacija-i-Jezik>
- Кончаревић, Ксенија. Руско монаштво у Егзилу доступно на <http://www.vidovdan.org/arhiva/print2023.html>
- Кончаревић, Ксенија. Вонми гласу мољенија мојего доступно на <http://borbazaveru.info/content/view/1237/31/>
- Дронов, Михаил. Православна аскетика и психоанализа-Егзистенцијално мишљење хришћанске доступно на [http://www.verujem.org/teologija/dronov\\_psihoanaliza.htm](http://www.verujem.org/teologija/dronov_psihoanaliza.htm)
- Милин, Драган. Хришћанско схватање подизања И рађања деце доступно на <http://www.svetigora.com/node/9095>
- Милин, Драган. Библија је богочовечанска а не божија реч доступно на <http://www.politika.rs/rubrike/Kulturni-dodatak/Biblija-je-bogochovechanska-a-ne-Bozja-rech.lt.html>